

Over de invloed van de menswetenschappen op het strafrechtelijk beleid en op de strafrechtshervorming. Begin van een polemieek rond de doelstellingen van Panopticon ?

De doelstellingen van Panopticon

Uit vele studies blijkt dat de criminologie en de menswetenschappen in het algemeen zeer weinig invloed ("impakt") op het strafrechtelijk beleid uitoefenen.¹ De meeste studies wijzen echter alleen maar op het feit dat er een probleem bestaat en besteden weinig of geen aandacht aan de mogelijke oorzaken en oplossingen ervan. Ook binnen het domein van de strafrechtshervormingen hebben de menswetenschappen weinig in de pap te brokken, wat o.a. blijkt uit het eerste rapport uitgebracht door de in 1976 opgerichte Commissie voor de Herziening van het Strafwetboek : "Dit rapport heeft het zo omvangrijke potentieel van op dit ogenblik voorhanden zijnde informatie, ervaringen, wetenschappelijke kennis, standpunten en visies omtrent wat er momenteel in en rond de strafrechtsbedeling en het forensisch welzijnswerk gebeurt, nauwelijks aangeboord."²

Het is de "bij velen levende ontgoocheling" hierover die de onmiddellijke aanleiding is geweest van de stichting van het tijdschrift Panopticon.³ Uit de kennismakingsbrochure van Panopticon leren we dan ook dat het tijdschrift als doelstelling meegekregen heeft : "het bestendigen in de tijd van een hervormingsdenken dat ten diepste bestaat in een aangehouden reflectie over de kwaliteit van de strafrechtsbedeling."⁴

Een wetenschap van het strafrechtshervormen ?

Panopticon blijkt er dus op uit een aantal gebieden waaronder de menswetenschappen een ruimere plaats te doen verkrijgen binnen het strafrechtshervormend denken. Nu lijkt het m.i. evident dat indien een actiegroep invloed op het strafrecht wil hebben, deze zich op zijn minst enkele vragen kan en moet stellen omtrent het probleem welke actie men moet voeren opdat die

1. Aanwijzingen hierover vindt men o.a. in DENKERS, F., *Criminologie en Beleid*, Nijmegen, 1976, en in het UNSDRI-rapport, *Criminological Research and Decision Making*, Rome, 1974. Voor wat de situatie in België betreft kan men het verslag van de 4^e Belgische dagen voor Criminologie raadplegen : *Strafrechtsbedeling en wetenschappelijk onderzoek*, Gent, 1978.

2. Geciteerd uit het editoriaal van het eerste Panopticonnummer.

3. Geciteerd uit de kennismakingsbrochure van Panopticon.

4. In het editoriaal van het eerste nummer van Panopticon werd deze doelstelling herhaald, zij het dan samen met twee andere doelstellingen, nl. :

- het scheppen van een informatieforum, en
- het scheppen van een konfrontatie en discussieforum.

invloed zo groot mogelijk zou kunnen zijn. Wijzen we in dit verband op een rede uitgesproken door prof. Apostel bij de stichting van de sectie Moraalwetenschappen aan de Fakulteit der Wijsbegeerte en Letteren van de RUG, waarin Apostel ervan uitging dat wanneer een bepaalde groep een bepaalde aktie in een bepaalde maatschappij wil beginnen, deze groep een aantal voorbereidende taken moet uitvoeren. Tot dergelijke taken behoren volgens Apostel ondermeer dat de groep die aktie wil beginnen, moet kennen :

- a. de personen, vooral onder de groepsleiders die zullen willen meewerken;
- b. de personen die het meest behoefte voelen aan wat die aktie brengen wil;
- c. de bestaande groepen waarmee kan worden samengewerkt;
- d. de gevestigde belangen of machten die door het programma zouden kunnen geschaad worden;
- e. de veranderingen die tamelijk gemakkelijk in de betrokken maatschappij kunnen worden aangebracht en die voordelig zouden zijn voor de uitvoering van het plan.⁵

Al heeft bovenstaande opsomming dan betrekking op een heel andere problematiek dan de strafrechtshervorming, toch lijkt het me dat het dergelijke vragen zijn die Panopticon zichzelf moet stellen wil zij haar poging "het hervormingsdenken in de strafrechtsbedeling te bestendigen" wat systematisch uitvoeren.

Maar er is meer. Zo zouden wij naast het ijveren voor een systematische beïnvloeding van de strafrechtshervorming, ook kunnen ijveren voor een systematische strafrechtshervorming. Want ondanks het feit dat de Commissie voor de Herziening van het Strafwetboek beweert de strafrechtshervorming op een "wetenschappelijk deskundige wijze" te willen doorvoeren⁶, bestaat er bij mijn weten geen toegepaste strafrechtshervormingswetenschap, zodat de Commissie volgens een niet bestaande wetenschappelijke wijze wil hervormen... De gemakkelijker waarmee dergelijke beweringen Koninklijke Besluiten binnensluipen, toont scherp aan hoe groot de kommunikatiekloof tussen strafrecht en menswetenschap wel is. We zullen dit probleem van de kommunikatiekloven straks nader beschouwen na eerst wat dieper te zijn ingegaan op wat een "strafrechtshervormingswetenschap" kan zijn en welke rol Panopticon daarbij kan spelen.

Strafrechtshervormingswetenschap kan gedefinieerd worden als wetenschap die tot doel heeft het begrijpen van het strafrechtshervormen met het oog op het optimaliseren ervan. "Begrijpen" verwijst naar een beschrijvende wetenschap die de wetten volgens welke het strafrecht evolueert in de tijd wenst te bestuderen.⁷ "Optimaliseren" verwijst naar een toegepaste wetenschap die het hervormingsprocédé zo efficiënt mogelijk wenst door te voeren. Een dergelijke toegepaste wetenschap is, zoals ik al zei, bij mijn weten onbestaande en het zou m.i. tot de taken van Panopticon moeten behoren een dergelijke wetenschap te ontwikkelen.

5. APOSTEL, L., *Pluralistische grondslagen van de moraalwetenschap*.

6. DUPONT, L., *Beginselen van behoorlijke strafrechtsbedeling*, Antwerpen, 1979, 213.

7. Het boven vermelde boek van DUPONT kan beschouwd worden als een – zeer geslaagde – poging om het strafrecht evolutief te bestuderen.

In dezelfde lijn kunnen we *strafrechtshervormingsbeïnvloeding* definiëren als actie ter verandering van het strafrecht in een richting gesteld door de doelen van een actiegroep. Indien men daarbij de “middelen” nodig voor het bereiken van die hervorming bewust gaat gebruiken kan men spreken van *systematische strafrechtshervormingsbeïnvloeding*.⁸ Ook hier liggen m.i. een aantal taken voor Panopticon weggelegd : enerzijds het bestuderen van de “systematische” invloed en anderzijds het zelf een actiegroep vormen die poogt het strafrechtshervormen systematisch te beïnvloeden.

We kunnen alleen maar hopen dat er binnen het forum dat Panopticon wil vormen een plaats is voor discussie rond deze punten zodat het mogelijk wordt de algemene en vage doelstellingen van Panopticon te konkretiseren en te preciseren. Gebeurt dit niet dan is de kans groot dat Panopticon er niet zal in slagen een wezenlijke bijdrage tot het “hervormingsdenken” te leveren en dat achter de “stated goals” van Panopticon de “real goal” opduikt van een publikatieforum te worden voor wetenschappers e.a. personen met behoefte aan een lijvig publikatiecurriculum...

Natuurlijk stelt zich de vraag of het zonder meer wel mogelijk is een wetenschap van de strafrechtshervorming en een wetenschap van de systematische strafrechtsbeïnvloeding te doen ontstaan en of men via wetenschappelijke studie de problemen rond de invloed zou kunnen verminderen of zelfs oplossen... Diezelfde vragen stellen zich trouwens voor wat de problemen m.b.t. invloed op het niveau van het beleid betreft. Komt daar dan nog bij dat zelfs als men – wat best denkbaar is – om bepaalde ethische motieven bovenstaande machiavellistische voorstellen afkeurt en men de invloed “spontaner” wil laten verlopen, bijvoorbeeld door niet verder te gaan dan het creëren van een kommunikatieforum, men zich vragen kan stellen over de mogelijkheid van invloed op zich. Want, naast het feit dat “policy makers do not seem appreciative of concrete proposals, though they usually ask for them”⁹, geldt m.i. dat er enerzijds een aantal praktische en organisatorische problemen en anderzijds een aantal kentheoretische moeilijkheden bestaan die de invloed bemoeilijken of zelfs onmogelijk maken.

Invloed. De praktische en organisatorische problemen

Opdat een wetenschappelijk onderzoek invloed zou kunnen hebben moet er m.i. op zijn minst aan drie voorwaarden voldaan zijn :

- a. de wetenschapper moet onderzoek *mogen* uitvoeren;
- b. de wetenschapper moet adequaat onderzoek *kunnen* uitvoeren;
- c. de wetenschapper moet onderzoek *willen* uitvoeren.

Al lijkt dit waarschijnlijk vrij evident, toch denk ik dat het reeds op dit ni-

8. De inspiratie voor deze definities werd gevonden in het lezen van Apostel's definitie van “pedagogiek” in APOSTEL, L., *Pedagogiek, Logica en Actietheorie*, verschenen in het Liber Americum A. Kriekmans, Antwerpen, 1976.

9. DENKERS, F. et al., *The impact of Criminological research in the Netherlands*, in : UNSDRI, *Criminological Research and Decision Making*, Rome, 1974, 68.

veau is dat de problemen zich stellen, want het zou wel eens kunnen zijn dat men heel zelden kriminologen vindt die mogen, kunnen en willen beleidsgericht of beleidsveranderingsgericht onderzoek uitvoeren. Immers, die criminologen die binnen de administratie werken moeten tot op zekere hoogte "meewerkend" zijn met het systeem, wat een zekere behoudzucht en/of schrik om zichzelf via kritische uitlatingen promotiekansen te ontnemen, zou kunnen laten vermoeden. Bovendien zullen de wetenschappelijk meest competente criminologen vermoedelijk wel in het universitair milieu blijven zodat zij niet "mogen" onderzoeken. M.a.w. de administratie moet weten dat "top creative scientists do not enter into alliances with them and that those that accept the grant or the bait do so because they are unable to get better grants, probably unable to produce real innovations...".¹⁰

Niettemin werken er binnen het strafrechtstelsel zeker genoeg criminologen en andere menswetenschappers die verandering wensen. Ik denk hierbij vooral aan de "praktijkmensen", de "idealisten". Spijtig genoeg vertonen veel van deze mensen reeds vanaf hun opleiding een tegenzin voor onderzoek en theorie. Wie zelf nog op een universiteit studeert merkt heel goed dat veel studenten in de menswetenschappen hun theoretische opleiding slechts als een aanloop naar "de praktijk" beschouwen. Er bestaat een enorme vraag, ja zelfs een drang, naar "praktische vakken" in plaats van saaie "theoretische lessen" (waarbij ook onderzoek – lees methodologie – gerekend wordt!). De inhoud van die theoretische vakken wordt ook fel bekritiseerd, men wil immers praktische richtlijnen voor het handelen i.p.v. "saaie droge stof". Dergelijke veel voorkomende en mijn inziens te betreuren tegenzin voor theorie en rigoureuze onderzoek hebben tot gevolg dat voor de student, wanneer hij eenmaal in zijn praktijk "staat", alleen maar goodwill, intuïtie en ervaring overblijft. Dit zijn echter geen voldoende waarborgen om systematisch vooruitgang op het werkkterrein te stimuleren.

Samengevat zou ik dus stellen dat problemen van invloed (deels) een gevolg zijn van een aantal frekwent voorkomende kommunikatiekloven :

- a. de kloof tussen *mogen* en *kunnen* (tegenstelling administratie – universiteit)
- b. de kloof tussen *mogen* en *willen* (tegenstelling administratietop – administratiebasis)
- c. de kloof tussen *kunnen* en *willen* (tegenstelling theorie – praktijk).

Om dergelijke "kloven" te overbruggen is het in de eerste plaats noodzakelijk dat de menswetenschappelijke specialist een wetenschappelijk onderzoeker wordt (iets wat nu m.i. vaak niet het geval is), pas dan wordt mogelijk wat prof. De Waele noemt de "wetenschappelijk-kritische penetratie van bestaande instellingen bij gelegenheid van het beroep dat door deze instellingen op 'specialisten' gedaan wordt".¹¹

10. BOALT, G., *The interaction between Criminologists and Potential Customers in the Administration*, in UNSDRI, *Criminological Research and Decision Making*, Rome, 1974, 13.

11. DE WAELE, *Nieuwe richtingen op het gebied van de persoonlijkheidspsychologie*, in : Acta van het interfacultair colloquium over multidisciplinariteit, interdisciplinariteit en transdisciplinariteit in de mens- en natuurwetenschappen, Brussel, 1975.

Invloed : De kentheoretische problemen

Men moet bij dit alles rekening houden met het feit dat dergelijke "kloven" (zoals de kloof tussen *het* strafrecht en *de* kriminologie) in de eerste plaats kloven tussen mensen zijn. De kloof tussen strafrechtsadministratie en universitaire kriminologie bestaat maar in zoverre dat de personen behorende tot die administratie of die universiteit zich vereenzelvigen met hun "discipline" en daardoor het maatschappijbeeld, het mensbeeld en de werkelijkheidsopvatting van het strafrecht resp. de kriminologie overnemen. Komt daarbij nog dat de kriminologie zelf een aantal mensbeelden hanteert naargelang de stroming en dat criminologen naargelang hun theorie- of praktijkgerichtheid ook al verschillende mensbeelden gebruiken...

Verwarring alom dus. De vraag stelt zich nu in hoeverre strafrecht en criminologie, opdat "verstandhouding" mogelijk weze, hetzelfde mensbeeld en maatschappijbeeld en dezelfde werkelijkheidsopvatting moeten gebruiken. En betreft het een noodzakelijke of een voldoende voorwaarde? M.i. kan het om een voldoende voorwaarde gaan maar niettemin hoop ik dat het zeker geen noodzakelijke is. En het betreft geen noodzakelijke voorwaarde indien de desbetreffende personen zich niet rigoureuus identificeren met één mensbeeld maar bereid zijn met een pluraliteit van mensbeelden te leven.

Om deze problematiek nader te bespreken zou het nodig zijn het strafrecht kentheoretisch met de verschillende menswetenschappen (en de verschillende stromingen binnen elke discipline) te vergelijken. Dergelijke omvangrijke studie valt echter binnen het kader van dit artikel onmogelijk uit te voeren. Niettemin wil ik in wat volgt een korte poging ondernemen om de m.i. twee belangrijkste stromingen binnen de sociologische criminologie (m.n. de *etiologie* en de *radikale kriminologie*) onderling en met het strafrecht te vergelijken voor wat betreft het gehanteerde maatschappijbeeld, het mensbeeld en de werkelijkheidsopvatting.

a. Het maatschappijbeeld

Zowel de etiologie als het strafrecht hanteren een *konsensus*-opvatting betreffende de waarden en normen die in een maatschappij gelden. De radikale criminologie daarentegen vertrekt van de klasseverhoudingen en hanteert daarbij een *konflikt*-opvatting. Deze tegenstelling is vrij evident en hoeft niet verder verduidelijkt te worden.

b. Het mensbeeld

Het etiologisch mensbeeld is op positivistische leest geschoeid en (dus) deterministisch; er is sprake van een mechanisch mensbeeld waarbij :

- a. gedrag verklaarbaar is in stimulus-respons termen;
- b. interne gedragsfactoren geminimaliseerd worden.¹²

12. Meer hierover in o.a. HARRE en SECCORD, *The Explanation of Social Behaviour*, Oxford, 1972 en HOLZKAMP, K., *Kritische Psychologie*, Frankfurt am Main, 1972.

Ook de radikale kriminologie hanteert een deterministisch mensbeeld : hier staan de sociale en historische determinanten centraal. De radikale kriminologie zet zich evenwel af tegen het biologisch en psychologisch determinisme.

Het determinisme heeft tot nu toe een belangrijke rol gespeeld in de ontwikkeling van de menswetenschappen, dit voornamelijk als gevolg van de niet-aflatende pogingen van de menswetenschapper om natuurwetenschappelijke methoden te imiteren. Harré en Seccord noemen deze tendens "*the old paradigm*". In hun baanbrekend werk, *The Explanation of Social Behaviour* (1972), stellen zij in dit verband een kuhnianse "paradigm-shift" voor : "*the new paradigm*" dat zij formuleren, berust op een mensbeeld waarin de "self-direction" of wilsvrijheid een belangrijke rol speelt. Zij gaan ervan uit dat de mens, indien men hem wetenschappelijk wil bestuderen, niet gezien moet worden als een gekonditioneerde machine of robot maar... als een mens !¹³

Het eigenaardige van dit alles is nu dat dit "nieuw" mensbeeld overeenkomsten vertoont met het in het strafrecht gehanteerde mensbeeld : niet alleen het postulaat van de wilsvrijheid maar ook het rationalistisch postulaat van het strafrecht schijnen in de theorie van Harré en Seccord – zij het in minder krasse vormen – naar voor te komen. Dus, *het huidige strafrecht dat bij zijn formulering meer door het rationalistisch aspekt dan door het deterministisch aspekt van de wetenschappen beïnvloed werd, schijnt dankzij zijn starheid terug aansluiting te vinden bij het modern wetenschappelijk denken...*¹⁴

c. De wetenschapsopvatting

In het etiologisch denken overheerst het nomothetisch wetenschapsideaal. Dit houdt o.a. in dat men zoekt naar wetten omtrent de menselijke gedragingen die altijd en overal geldig zijn. Hetzelfde lijkt waar te zijn voor het strafrecht : ook daar streeft men naar een systeem van in alle situaties geldende wetten, zelfs de uitzonderingen (verschoningsgronden, verzachtende omstandigheden e.d.) zijn aan strenge wetmatigheden onderhevig. Niettemin is de werkwijze in het strafrechtssystem anders : men werkt niet met populaties maar met individuele gevallen.

De radikale kriminologie daarentegen kant zich fel tegen het positivisme en het daarmee samenhangende nomothetisch ideaal. Behalve de vage marxistische stellingen omtrent de eenheid van theorie en praktijk, leveren de radikale kriminologen echter weinig alternatieven qua wetenschapsidealen en methoden. Dit valt waarschijnlijk te verklaren door te verwijzen naar de tegenwoordig vrij algemeen verbreide anti-wetenschappelijke houding.

13. "...the treating of people for scientific purposes as if they were human beings." HARRE en SECCORD, *op. cit.*, 87).

14. Ik zeg wel *schijnt*, want dergelijke konklusies vallen uit deze oppervlakkige studie onmogelijk met enige zekerheid te trekken. Bovendien heeft het deterministisch denken wel degelijk invloed op het strafrecht gehad : met die evolutie van het oorspronkelijke strafrecht van de schuld naar het strafrecht van de gekonditioneerde dader is er trouwens een humaniseringstendens het strafrecht binnen geslopen ("hij kon er niet aan doen"). De vraag stelt zich nu of een volgende stap in de evolutie van het strafrecht niet moet bestaan uit een samensmelten van humanisering en wilsvrijheid ("hij kan er wel aan doen").

Niettemin bestaan er wel degelijk alternatieve wetenschapsopvattingen. Zo kan men tegenover het nomothetisch onderzoek het idiografisch onderzoek plaatsen waarin men in plaats van met populaties met individuele gevallen werkt. Dergelijke methode wordt trouwens met veel succes gebruikt door prof. De Waele in het Penitentiair oriëntatiecentrum bij het grondig persoonlijkheidsonderzoek van gedetineerden met zware straffen, met het oog op het vaststellen van de mogelijkheid tot voorwaardelijke invrijheidstelling.¹⁵ Voor wat het persoonlijkheidsonderzoek betreft valt trouwens ook nog op te merken dat Bromley in zijn boek, *Personality Description in Ordinary Language* (1977), de mening toegedaan is dat persoonlijkheidsbeschrijvingen en hun genese het best als een “quasi-judicial model” beschouwd kunnen worden. M.a.w. Bromley trekt parallellen tussen het gerechtelijk argumenteren en het wetenschappelijk beschrijven van personen. Dus ook hier kan worden vastgesteld dat recente ontwikkelingen in de menswetenschappen (hier in casu de persoonlijkheidspsychologie) aansluiting vinden bij het strafrechtelijk denken.

Op gevaar af al te sloganesk te worden toch nog een poging om voorgaande kentheoretische vergelijking van strafrecht, etiologie en radicale criminologie in één tabel samen te vatten :

	<i>strafrecht</i>	<i>etiologie</i>	<i>radikale criminologie</i>
maatschappijbeeld	konsensus	konsensus	konflikt
mensbeeld	new paradigm	old paradigm	old paradigm
wetenschapsopvatting	± nomothetisch	nomothetisch	eenheid theorie-praktijk

Het blijkt dus dat bij de eerder gestelde vraag omtrent de noodzakelijkheid van gelijke kentheoretische aspecten van strafrecht en criminologie als voorwaarde voor “verstandhouding” en “beïnvloeding” we nu ook de vraag naar de mogelijkheid daarvan moeten stellen... Bovendien volgt uit het bovenstaande dat indien de kriminologische sociologie reeds enige invloed op het strafrecht zou gehad hebben, dit *ondanks* de kentheoretische verschillen zou gebeurd zijn, alhoewel natuurlijk in herinnering gebracht moet worden dat niet iedereen binnen het strafrechtstelsel dezelfde kentheoretische opvattingen bezit.

15. Deze methode wordt grondig uitgelegd in : DE WAELE en HARRE, *In search of an universal criminological file-model*, Genua, 1975 (roneo). Een schets van de werking van het Penitentiair Oriëntatiecentrum vindt men in KLOECK, K., *Het penitentiair onderzoekscentrum. Ontstaan en ontwikkeling in het kader van de Penitentiair Antropologische Dienst*, Tijdschrift voor Criminologie, 1978/5.

Uit bovenstaande beschouwingen valt te konkluderen dat Panopticon met een aantal fundamentele problemen te kampen heeft. Enerzijds stelt zich de vraag naar de mogelijkheid omtrent de realisering van de doelstellingen van het tijdschrift. Anderzijds zijn er de vragen naar de manier waarop men deze doelstellingen poogt te realiseren. Het is mijn hoop dat deze bijdrage een aanzet mag zijn tot een bewustwording van en een zoeken naar oplossingen voor deze problemen. Het valt echter niet met enige zekerheid te zeggen of nadenken over de “impaktproblemen” zal helpen ze te verminderen. Wel zeker is dat er niet over nadenken dat zeker niet zal doen.

Of het bewust gebruiken van de middelen om bepaalde doelen te bereiken wenselijk is zal misschien door velen betwijfeld worden. Nochtans wordt er heden ten dage – zij het vooral in de USA – veel toegepast onderzoek gebruikt bij politieke, commerciële of industriële beslissingen. De gevaren van dergelijke praktijken zijn bekend, hun invloed wordt echter waarschijnlijk erg overschat. Wel denk ik dat een van hun gevolgen zeker is dat de geest van het wetenschappelijk denken beter tot in die middelen waar beslissingen genomen worden, doordringt.

Ook het verband tussen “social policy” en “sociology” is reeds jaren – ook weer vooral in de USA – een heet hangijzer. Dit omdat er – terecht – gewezen wordt op het feit dat de “social engineering” de samenlevingsstructuren niet in vraag stelt. Maar zou het niet kunnen zijn dat de “social engineering” toegepast op het strafrecht i.p.v. op politiek of industrie, juist structuurveranderend zou kunnen werken (cfr. het juristensocialisme) ? En zou het niet juist om die redenen zijn (plus het feit dat de meeste marxisten alleen maar pleiten en niet ijveren voor de eenheid theorie - praktijk) dat strafrechtshervormingswetenschap en systematische strafrechtshervorming onbestaande zijn ?

We menen met dit artikel niet alleen op een aantal problemen van Panopticon gewezen te hebben, maar ook op een aantal knelpunten waar de criminologie als wetenschap mee af te rekenen heeft. De vraag stelt zich nu of Panopticon een rol zou kunnen spelen bij het zoeken naar oplossingen voor die “knelpunten” en of in dat “zoeken” dan weer geen oplossing voor de “panopticon-problemen” zou kunnen gevonden worden... We menen van wel en denken daarbij aan de “wetenschappelijk kritische penetratie van het strafrechtssysteem” waar we het al eerder over hadden. We wezen daarbij op de noodzaak om de menswetenschappelijke specialist “om te vormen” tot een menswetenschappelijk onderzoeker. Het is hier dat Panopticon o.i. een belangrijke rol zou kunnen spelen door licentiaten en andere specialisten binnen het justitieel apparaat ertoe aan te zetten hun “werkelijkheid” kritisch te onderzoeken. Op die manier zou men de “real” en “stated goals”, de beleidslijnen enz..., van binnenuit kunnen ontdekken. Panopticon zou echter nog verder kunnen gaan dan alleen het ijveren voor de “research-mindedness” van de specialisten, men zou ook kunnen de “onderzoekers” in hun projecten begeleiden, passende technieken en methoden presenteren en de onderzoeksresultaten publiceren en bediskussiëren. Dit zou waarschijnlijk niet alleen een

“invloed” op het beleid hebben maar een direkte wijziging van dat beleid veroorzaken. Immers, zichzelf onderzoeken is zichzelf veranderen... ook voor het strafrechtssysteem. En wanneer wordt een verandering een hervorming ?

L. Van Langenhove
Brussel, november 1980